

ВИЯВИ СЕКСИЗМУ В МОВІ З ПОЗИЦІЙ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

У статті проаналізовано ситуації вияву сексизму в мові як різновиду порушення етико-мовленнєвої норми. Увагу автора зосереджено на інтралінгвальному аспекті еколінгвістики й сутності, природі мовних одиниць, що принижують честь та гідність особи за статевою ознакою. Проведено аналіз функціонування сексизмів у рекламному, публіцистичному й Інтернет-дискурсі.

Ключові слова: еколінгвістика, сексизм, дискурс, фемінітив, інтралінгвальний аспект, екологічна / неекологічна комунікація.

В статье проанализированы ситуации проявления сексизма в языке как разновидности нарушения этического речевого нормы. Внимание автора сосредоточено на интралингвальном аспекте эколлингвистики и сущности, природе языковых единиц, унижающих честь и достоинство личности по половому признаку. Проведен анализ функционирования сексизмов в рекламном, публицистическом и Интернет-дискурсе.

Ключевые слова: эколлингвистика, сексизм, дискурс, феминитив, интралингвальный аспект, экологическая / неэкологическая коммуникация.

Modern world linguistics is paying more attention to the speech ecoproblems. Such an increased interest in ecolinguistic issues is associated with the rapid development of aggression and hostility of society in general and its individual representatives in particular. Modern science requires the expansion of general concepts, the integration of independent disciplines in specific scientific fields.

The need for ecological communication has led to the expansion of the concept of ecology, namely its transition to the linguistic field of study. The result of the transfer of the ecology concept as a doctrine of the environment into the linguistic sphere was the emergence of an interdisciplinary science of ecolinguistics, which studies the language as an ecological system, explores ways to protect the language from destruction and damage at all levels. The article analyzes the situations of sexism manifestation in the language as a kind of ethics and speech norm violation. The study was conducted in the aspect of ecolinguistics at the junction of many humanities. Ukrainian society faces with sexism daily – in advertising, mass media, personal communication, jokes on social networks.

The author's attention is focused on the intralingual aspect of ecolinguistics, the nature of linguistic units, which diminish the person's honor and dignity on the gender basis. The analysis of sexism functioning in advertising, journalistic and Internet discourse was carried out.

Studies of sexism in the language from the standpoint of ecolinguistics reveal the absolute non-ecology of interpersonal interaction, confirm the processes of leveling the equality of sexual, human or personal rights. The prospect of further research is a detailed analysis of the contextual interaction of all linguistic units that create situations of sexism.

Key words: ecolinguistics, sexism, discourse, feminitive, intralingual aspect, ecological / non-ecological communication.

Сучасне суспільство все частіше потребує гармонізації, збереження та охорони довкілля. І це стосується не лише природоохоронної діяльності, а зачіпає всі сфери життєдіяльності людства. Звичайно ж, далеко не останню позицію в цьому процесі посідає регуляція комунікативної взаємодії, що має привести до гармонізації стосунків між людьми. Тенденція до гуманізації всіх сфер людського життя, окреслена з середини ХХ ст. і зумовлена переходом від індустріального типу суспільства до інформаційного,

актуалізувала нові соціальні наукові дисципліни загалом та лінгвістику зокрема. Сучасна наука вимагає розширення загальних понять, інтеграції самостійних дисциплін в окремі наукові галузі.

У середині ХХ ст. екологи все частіше почали вважати організмами не лише представників рослинного і тваринного світу, а й людину, завдяки чому постала низка таких наукових дисциплін, як екопсихологія, екосоціологія, екопедагогіка та ін. Потреба формування екологічної комунікації привела до розширення поняття екології, а саме його перехід до лінгвістичної сфери вивчення. Результатом перенесення поняття екології як вчення про середовище в лінгвістичну сферу стало виникнення міждисциплінарної науки еколінгвістики, що вивчає мову як екологічну систему, досліджує шляхи захисту мови від руйнування, ушкодження, псування на всіх рівнях. Еколінгвістика аналізує мовлення як цілісну інтегровану систему, визначає особливості співфункціонування в мовленні різнокодових засобів комунікації у взаємодії з мовленнєвим оточенням, досліджує мовне середовище в широкому історичному, соціополітичному, культурному контексті з урахуванням змін, що постійно відбуваються в суспільстві та свідомості людей [6, с. 192]. На думку Е. Гаугена, екологією мови можна вважати науку про взаємодію мови та її навколишнього середовища, а таким навколишнім середовищем мови є суспільство, що послуговується мовою – одним із своїх кодів. Мова існує лише у свідомості мовців, які нею послуговуються, і функціонує лише при взаємодії (комунікації) з іншими мовцями та з їхнім соціальним і природним оточенням. Це дає підстави дослідникові стверджувати, що еколінгвістика, з одного боку, має психологічну природу, яка проявляється через взаємодію з іншими мовами в думках бі- та мультилінгвальних мовців, а з другого – вона має соціальну природу, бо мова функціонує в суспільстві, у якому вона є засобом комунікації [Там

само, с. 43]. За Е. Гаугеном, екологія мови охоплює широке коло лінгвістичної проблематики, при дослідженні якої, щоб збагнути взаємовідношення мови та її носіїв, мовознавці не можуть обійтися без співпраці з представниками інших гуманітарних дисциплін. Автор наголошує, що еколінгвістика – це наука більше діахронна, ніж синхронна, це дисципліна, яка не вкладається в дескриптивні рамки і, тим самим, скерована на прескриптивні, навіть терапевтичні цілі [Там само, с. 59–60].

Зацікавлення еколінгвістичною проблематикою із середини 80-х рр. ХХ ст. підтримав німецький мовознавець Г. Гарманн, який, окрім іншого, залучив до вивчення еколінгвістичної проблематики дані слов'янських мов [5]. Сучасні еколінгвістичні дослідження набувають усе більшої актуальності, постійно розширюється предметне коло інтересів еколінгвістів, формується відповідна терміносистема, збагачуються знання про екологію мови, мовлення та комунікації. Проблеми екології мови висвітлюють у своїх роботах Л. Брусенська, П. Зіма, І. Огнгайзер, А. Раду, О. Семенець, Н. Солодовнікова, А. Філ, Г. Цихун, В. Шаховський та ін. Питання понятійно-термінологічного апарату розглядають О. Іванова, І. Петренко, А. Сковородніков.

Дослідники, які опікуються мовними проблемами суспільства, а також аналізують сучасну екологічну ситуацію в мові, виділяють такі негативні тенденції розвитку мови: жаргонізація, примітивізація, десемантизація, мовна агресія, стилістичне зниження й загальна деформація комунікативної сфери [2, с. 58]. Серед еколінгвістичної проблематики Е. Гауген виокремлює також проблеми мовної демографії; особливості взаємодії мови та її носіїв з огляду на регіональне, класове чи релігійне походження останніх; специфіку інституційної підтримки мови (урядові ухвали та законодавчі акти); з'ясування ставлення мовців до мови; рівень стандартизації мови й особливості правописної

кодифікованості тощо [6, с. 65].

Сучасні мовознавці, зокрема російська дослідниця Є. Іванова, виділяє три аспекти еколінгвістичних досліджень:

1. Інтралінгвальний, який пов'язаний з культурою мови, стилістикою, риторикою і включає вивчення порушень мовних норм та інших комунікативних властивостей мови.

2. Інтерлінгвальний, який пов'язаний із багатомовністю як середовищем існування певної етнічної мови та із проблемою зникнення мов і зменшенням мовного різноманіття.

3. Транслінгвальний, який пов'язаний із використанням одиниць, засобів однієї мови як засобів іншої мови [3, с. 54].

У межах нашого дослідження розглянемо інтралінгвальний аспект еколінгвістики, а саме вживання в мові елементів, що принижують честь та гідність інших людей за статевою ознакою. Сексизм, тобто ідеологія і практика дискримінації людей за статевою ознакою, знаходить своє вираження в мові. Виявити сексизм достатньо просто: це прями чи приховані висловлення про те, що роль однієї статі в соціальному, економічному й культурному житті нижча, ніж іншої.

Українське суспільство є патріархальним, тому сексизм найчастіше спрямований на осіб жіночої статі. К. Левченко зазначає, що це стосується насамперед ставлення до жінки як об'єкта, позбавленого іншої соціальної значимості, крім репродуктивної. Відповідно до сексистських стереотипів чоловіків наділяють великою кількістю позитивних якостей, у яких відмовлено жінкам: це розум, спокій, логічність вчинків, мужність, фахова компетентність, ініціативність, ризик тощо [4, с. 32].

Еколінгвістичні дослідження виявляють чимало прямих і прихованих ознак того, що мова, якою ми користуємося, не є статево нейтральною. За допомогою слів, які називають поняття, ми засвоюємо знання про структуру навколишнього світу та відносини, що в ньому панують. Дослідники доводять, що сучасна мовна система все ще відображає

підлегле, другорядне становище жінки в суспільстві, ігнорує рівність прав людей різної статі й не відповідає уявленням жінки про себе. Уважається, що про лінгвістичний сексизм (статеву дискримінацію в мові) найчастіше йдеться тоді, коли мова номінує жінок як меншість та окреслює їх як істот, відмінних від чоловіків; змальовує жінок як залежних і підпорядкованих чоловікам; ігнорує досягнення жінок, унаслідок чого їм відмовляють у поведінці, зацікавленнях і можливостях, що виходять за межі стереотипів; вилучає із мовного дискурсу відображення специфічно жіночого досвіду.

Однією з найпоказовіших тенденцій вияву сексизму в рекламному дискурсі є опис ставлення суспільства до жінки (Рис. 1), що, безумовно, порушує гармонію екосистеми та рівність прав чоловіків і жінок.

Рис. 1. Рекламне оголошення із сексизмом

Із побутовим сексизмом українське суспільство стикається щодня – у рекламі, ЗМІ, особистому спілкуванні, жартах у соцмережах. На офіційній сторінці АТБ-маркет у соціальній мережі Facebook було опубліковане оголошення разом із зображенням відра: *3 Міжнародним днем фемінізму! Свято святом, а прибирання за розкладом* (Рис. 2).

Рис. 2. Рекламне оголошення із сексизмом

Гендерні стереотипи розподілу «чоловічих» та «жіночих» обов'язків представлені в Інтернет-оголошенні: *Будь мужиком! Подаруй їй пилосос*. Анекдотичні відносини між зятем та тещею в оголошенні туристичної компанії демонструють неекологічність комунікації, виражають приховану агресію та культивують прояви насильства: *Закопай тещу в пісок за 449 у. о. Турція. Єгипет. Тайланд*. А популярні найменування жінок у соціальній мережі Instagram *сильна та незалежна* або *щаслива дружина та мати* вже давно не вживаються як позитивно марковані, а набули статусу образ, тобто відбувся зсув мовних норм сучасної української мови. За цими словами міцно закріпилися лексичні значення 'самотня' та 'заздрісна' відповідно, що породжують такі асоціації: *сильна та незалежна* – 'феміністка', 'одиначка', 'самотня', 'нешасна', 'розлучена', 'кар'єристка' тощо; *щаслива дружина та мати* – 'заздрість', 'повчання', 'критика', 'обмеженість', 'утриманка', 'гнівна коментаторка', 'порадниця' тощо. Отже, українське суспільство почало втрачати такі ціннісні орієнтири, як материнство або незалежність жінки, адже подані означення сприймаються лише як образи.

Вияви сексизму знаходимо також у ЗМІ, особливо у статтях, де йдеться про жінок у політиці. Усю суть проблеми

промовисто характеризує заголовок однієї із таких статей: *Українське суспільство нетерпимо ставиться до жінок в політиці* (Дзеркало тижня, 2009). Так, в інтерв'ю Володимира Литвина журналу EGO (2009) опубліковано: *Я не люблю жінок-політиків... Жінка в політиці намагається компенсувати щось, чого вона не отримала і не отримує у повсякденному житті. У жіночому плані не отримує.*

Рясніють сексизмами й оголошення про прийом на роботу. На сучасному етапі розвитку української мови ставлення до фемінітивів доволі неоднозначне. Зміни до українського правопису (затверджені **Українською національною комісією з питань правопису** та Кабінетом Міністрів України) наблизили статус фемінітивів до літературної мови, однак чітко не визначили межі їх використання. Натомість у переліку вакансій Національної мережі продуктових магазинів АТБ (дата звернення: 25.10.2019) серед посад *заступник керуючого магазином, продавець-консультант, охоронник, ревізор, товарознавець, начальник відділу досліджень та аналізу товарного ринку* тощо помічаємо лише один фемінітив – *прибиральниця*. Тобто керівництво компанії визнає наявність у мові елементів, що позначають назву особи за професією в жіночому роді, але, на жаль, лише для однієї посади.

Отже, ефект від уживання сексизмів у мові вкрай негативний, вони мають вплив не лише на окремих мовців, а також є ознаками ціннісної девальвації в суспільстві. Вияви сексизму в мові з позицій еколінгвістики виражають абсолютну неекологічність міжособистісної взаємодії, утверджують процеси нівелювання рівності статевих, загальнолюдських чи особистісних прав. Поширення практики вияву сексизму спостерігаємо найбільше в рекламному, публіцистичному та Інтернет-дискурсах. Перспективою подальших досліджень вважаємо детальний аналіз контекстної взаємодії всіх мовних одиниць, що створюють ситуації вияву сексизму.

Бібліографічні посилання

1. Брусенская Л. А., Куликова Э. Г. Экологическая лингвистика. Москва : Наука, 2016. 184 с.
2. Голуб Н. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама – Україна, 2008. 400 с.
3. Иванова Е. В. Цель, задачи и проблемы эколлингвистики. Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики. Челябинск, 2007. 125 с.
4. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 345 с.
5. Naarmann H. Elemente einer Sprach ökologi. *Multilingualismus*. 1980. № 2. P. 3–45.
6. Haugen E. The ecology of Language. Stendford, 1972. 211 p.